

rok szélsőséges esetben nyelvi agresszióhoz vezetnek. Számíthatunk a folyamatos nyelvi egyenlőtlenség fennmaradására, az egyre szaporodó kiháló nyelvekre, identitásokra. Tisztességes, retorikai szempontból talán hasznos, ám gyakorlatilag fölösleges törekvések történtek a nyelvi jogok szabályozására az 1990-es években. A nyelvek fennmaradása ugyanis nem jogi kérdés.

Jó szándékú, ám főként propagandisztikus törekvések a különféle felhívások, programok, emlékezések. Például az UNESCO veszélyeztetett nyelvek programja, az anyanyelvek napjának (február 21.), vagy éppen a nyelvek európai napjának (szeptember 26.) kikiáltása. Vannak helyi kezdeményezések is. Észtországban Kristjan Jaak Peterson költő születésnapja az anyanyelvek napja (március 14.), és 2011-ben Magyarországon is törvénybe

került a magyar nyelv napja (november 13.). Az eddig értelmezett nyelvi szuverenitások módosulnak. Ami biztos: sok minden változni fog.

Bennünket magyarokat némi optimizmussal tölthet el, hogy a magyar nyelv minden szempontból fejlett nyelv – de tegyük hozzá, ez nemcsak „magától” van így, hanem azért is, mert sokan tettek érte. Például a nyelvújításban egyetértő értelmiségiek. A magyar ma azon néhány tucat (!) nyelv közé sorolható, amelyen minden kifejezhető. Fontos kérdés a tudatos nyelvpolitika, nyelvstratégia és nyelvművelés. Végso soron a legfontosabb: a nyelvi öntudat erősítése.

Kulcsszavak: *nyelvi szuverenitás, nyelvpolitika, nyelvstratégia, nyelvi verseny, nyelvi béke, nyelvi öntudat*

IRODALOM

- Balázs Géza (2001): *Magyar nyelvstratégia*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Bañcerowski, Janusz (2001): *Nyelvi helyzetkép – 2001*. A Magyar Filológiai Társaság Értesítője (2001. szeptember)
- de Swaan, Abram (2004): *A nyelvek társadalma. A globális nyelvrendszer*. Typotex, Budapest
- Gados László (2001): *Virágozzék minden nyelv! Soknyelvűségért és egyenjogú nyelvi érintkezésért Európában*. Magyar Eszperantó Szövetség, h. n. • <http://www.eszperanto.hu/egyeb/gadosvir.htm>
- Kłodkowski, Piotr (2008): *A Kelet csodálatos zamata*. (ford. Kertész Noémi) Typotex, Budapest

- Nettle, Daniel – Romaine, Suzanne (2000): *Vanishing Voices. The Extinction of the World's Languages*. Oxford University Press.
- Pomozsi Péter (szerk.) (2011): *Kis nyelv – nagy stratégia. Az észt nyelvpolitikai modell. (Az észt kultúra kiskönyvtára 1)* Budapest
- Pusztay János (szerk.) (2010): *Esélyek és veszélyek – a magyar nyelv helyzete és jövője az egységesülő Európában*. NH – Collegium Fenno-Ugricum
- Tóth Szergej (szerk.) (2006): *Hatalom interdiszciplináris megközelítésben*. Szegedi Egyetemi Kiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged

A SZUVERENITÁS A XXI. SZÁZAD FORMÁLÓDÓ MULTILATERÁLIS RENDSZERÉBEN

Simai Mihály

az MTA rendes tagja, kutatóprofesszor emeritus, egyetemi tanár,
Budapesti Corvinus Egyetem
simai.mihaly@krtk.mta.hu

„Döntő fontosságú intellektuális követelmény újragondolni a szuverenitás kérdését. Ez nem jelentheti lényegének gyengítését, amelyik döntő a nemzetközi biztonság és együttműködés szempontjából. Fel kell azonban ismerni, hogy több formája lehet, és több funkciót tölthet be”

Butrosz Butrosz-Gáli
(Boutros Boutros-Ghali),
az ENSZ volt főtitkára

A globalizálódott, interdependens világ első pénzügyi, gazdasági és társadalmi válságának tanulságai, következményei, a nemzetközi együttműködés megnövekedett fontossága az emberiség jövőjét fenyegető gondok, a kockázati tényezők kezelésében, az államközi szervezetekkel kapcsolatos új követelmények elemzőképessége és normatív javítása terén, a változó nemzetközi hatalmi és érdekviszonyok, amelyek a többközpontú világpolitika kibontakozását meghatározzák, a XXI. század jelenlegi szakaszában új kérdéseket fogalmaztak meg a közgondolkodásban, a világpolitikában, a világgazdaságban, a médiában és a szuverenitással foglalkozó tudományos kutatómunka számára is. A változások ellenére vitathatatlan, hogy a szuverenitás nemcsak

mint politikai és jogi kategória vagy politikai konstrukció marad továbbra is fontos tényező, hanem az államok életének, politikai döntéseinek, kapcsolatrendszerüknek, a közgondolkodás alakításának, a nemzeti önmeghatározásért folytatott küzdelmeknek fontos tényezőjeként is.

Jean Bodinne, a XVI. század híres francia tudósának és a szuverenitás eszméje kiteljesítőjének egyik kutatója, Andrew Edwards a szuverenitást olyan kétlétű lényként definiálta, amelyik egyik lábával a világtörténelem változó áramlataiban, a másikkal pedig az emberi természet és a társadalmi feltételek talaján áll (Edward, 2011). A szuverenitás eszméje és gyakorlata a vesztfáliai béke óta eltelt évszázadokban együtt fejlődött a nemzetállamra vonatkozó eszmékkal, valamint az államközpontúság és az államokat övező határok szentségének és az államok közötti viszonyok realitásainak gyakorlatával. Több vonatkozásban is integrálódott a társadalomtudományokba, a társadalmi gondolkodásba és a politikába. Egyik központi témája lett a tudományos vitáknak. Néhány kérdés: az állam és a nemzet viszonya, az elismerés és legitimitás, az ellenőrzés és az autonómia, a

terület és a fennhatóság, valamint a kikény-szeríthetőség váltak különösen fontossá a vitákban és a gyakorlatban is. A szuverenitás fogalmához, gyakorlati érvényesülésével összefüggésben, egyre többször kapcsolódott valamilyen jelző: abszolút, korlátozott, részleges, örök, belső, külső, alkotmányos, megoszthatatlan, átmeneti, idejét múlta, állami, nemzeti, jogi, gazdasági, politikai stb. Ezek a jelzők egyrészt arra utaltak, hogy kiknek a szuverenitásáról van szó, másrészt gyakorlatának különböző dimenzióira, összefüggéseire. Az egyik legvitatottabb téma, hogy melyik kategória felsőrendűbb, a nemzet vagy az állam, illetve, hogy tulajdonképpen a nemzet rendelkezik-e a szuverenitással vagy az állam? E témában sok szélsőséges felfogás fogalmazódott meg. Egyik legszélsőségesebb megfogalmazását az olasz fasiszták adták: „Abban az esetben a nemzet a felsőrendűbb, ha azonos az állammal. A nemzet nem azért van, hogy államot kreáljon, az állam alkotja a nemzetet.” (Gentile, 1932) Egy másik, sajátos szélsőséget képvisel a politikai nemzet és a kultúrnemzet fogalom ellentmondásossága. Ez legélesebben a náci ideológiában jelent meg, amely az egyén szemszögéből a nemzeti hovatartozást eleve determinista módon határozta meg. A nemzeti determinizmus lényegében a fajelméletre épült. A kultúrnemzet és a politikai nemzet közötti ellentmondás egyik legjellemzőbb példája a történelmi Magyarország, a középkori nemzettípus egyetlen közép-európai túlélője. Az 1868-as Nemzetiségi Törvény kimondta: „Magyarország minden állampolgára egységes nemzetet alkot, az oszthatatlan és egységes Magyar nemzetet, amelybe az ország minden állampolgára, nemzetiségi hovatartozásától függetlenül tartozik.” További fontos és ellentmondásos témának bizonyult a nemzeti önrendelkezés és a szuverenitás viszonyának kezelése, alakulása. A szuverenitás eszméje és gyakorlata magában foglalja a nemzetközi jog olyan elveit, mint a határok sérthetlensége, a területi integritás, a be nem avatkozás más államok belügyeibe. Ezek viszont gyakran akadályozták vagy lehetetlenítették a nemzeti önrendelkezésre való jog érvényesítését számos soknemzetiségű államban. Sajátos viszonyok alakultak ki az elmúlt évszázadokban a hatalmi és birodalomalkotási törekvések és a szuverenitás között. A konfliktus egyik dimenziójával kapcsolatban érdemes Hitlert idézni, aki az egyik, 1938-as, Ausztriával kapcsolatos beszédében a következőket jelentette ki: „Mit jelenthetnek olyan szavak, mint függetlenség vagy szuverenitás egy hatmillió államnak? [...] Csak különleges feltételezések mellett lehetnek ilyen államok életképesek. [...] Még a Német Birodalom is túl kicsi: ki kell egészíteni gyarmatokkal: Hogyan lenne egy tartomány nagyságú állam sikeres?” (Baynes, 1942)

Tanácskozásunk arra igyekezett választ keresni, hogy miképpen értelmezhető a szuverenitás a XXI. század jelenlegi szakaszában az átalakulóban lévő világrendben? Történelmi példák tömegei bizonyítják, hogy a szuverenitás érvényesülése nem választható el a hatalmi viszonyoktól. Erős államok gyakran sértették meg, hagyták figyelmen kívül a gyengébbek szuverenitását.

A hidegháború éveiben a szuverenitás a gyakorlatban sajátos módon alakult. Mindkét vezető hatalom alapvetően érdekeinek megfelelően értelmezte saját befolyásának közegében. A rendszeren belüli viszonyokat illetően a feltételek lényegében sajátos, rendszerspecifikus módon fonódtak össze a vezető hatalom és a tömbök érdekeivel. Éles verseny folyt a befolyásért a tömbökön kívüli országokban. Az Egyesült Államok számsze-

rűen többször avatkozott be, és vívott háborúkat ebben a közegben. Befolyási közegében az adott rendszer érdekeit és saját hatalmi érdekeit lényegében azonosnak tekintve a Szovjetunió alkalmazta a „korlátozott szuverenitás” gyakorlatát. A két vezető hatalom közti viszonyt a kölcsönös elrettenítés eszköztárára támasztotta alá. A kétpólusú világ történelmi szakasza a Szovjetunióval együtt véget ért. Befejeződött a birodalmak felbomlásának kora is, melynek a Szovjetunió megszűnése az utolsó állomása volt. Bolygónk politikai és társadalmi arculata a birodalmak felbomlása nyomán radikálisan megváltozott. Az új államok kialakulásának folyamatai, az „elnyert” vagy „megadott” szuverenitás és a világszervezet szerepe ennek folyamatában már évtizedekkel ezelőtt megkérdőjelezték a nemzet és az állam és a szuverenitás hagyományos Európa-központú megközelítését. Tény az, hogy az ENSZ alapokmánya alapján több ezer népcsoport formálhat még jogot önálló államának megteremtésére (mintegy 60 erre már ma is képes lenne) tovább bonyolítják a szuverenitás elméleti és gyakorlati megközelítésének kérdéseit.

Úgy tűnik, hogy az USA globális katonai és gazdasági befolyásának viszonylagos gyengülése nyomán a világpolitika történelmében lezárult a hidegháború befejeződése után egypólusúnak deklarált világrend korszaka is. A XXI. század világpolitikai folyamatai és a nagy válság meggyorsították egy új, többpólusúként jellemezhető globális hatalmi rendszer kialakulását.

Sokan tették fel a kérdést az elmúlt néhány évben: történészek, politológusok, filozófusok és közgazdászok: tovább „globalizálódik-e”, esetleg versengő régiókra bomlik, s milyen intézményrendszerre épül majd a kibontakozóban lévő többpólusú világrend?

Hasonló lesz-e a napóleoni háborúk utáni „koncerthez”, amely végső soron szerepet játszott azon feltételeinek kialakításában, melyek kirobantották az első világháborút? Egy olyan hierarchikus többpólusú világ alakul-e ki, amelyben az USA megőrzi a *primus inter pares* pozícióit, avagy az új történelmi feltételek egy eddig ismeretlen világrend kialakítását eredményezik majd? Az sem fogalmazható meg egyértelműen, hogy milyen szerepet játszik a XXI. század kialakuló multipoláris világában a katonai és a gazdasági erő, valamint a politikai-ideológiai befolyás, és mindezek miképpen hatnak a szuverenitás érvényesülésére?

A hidegháború éveiben a nemzetközi politikai folyamatokkal foglalkozó tudósok sok elméletet elevenítettek fel, dolgoztak ki, illetve igyekeztek alkalmazni a hatalmi viszonyok és konfliktusok magyarázatára, a biztonságpolitikák indoklására, a fegyveres erők fontosságának, fenntartásának, a katonai kiadások nagysága és szerkezete meghatározásának alátámasztására is. Úgy tűnik, hogy ezek közül három elméleti rendszer, a realista, a liberális béke elmélete, és a belső feltételekből kiinduló strukturalista-konstruktivista népszerűek a feltételezett multipoláris rendszer elemzésében és folyamatainak, valamint a szuverenitás jelentőségének prognosztizálásában. Kérdéses azonban, hogy mennyire lehetnek irányadók az útkeresésben akár a szuverenitás jövőjét illetően, akár a multipoláris váló világrend jellemzőinek és működésének megítélésénél.

A multipolaritás fogalma technikai szempontból továbbra is egyszerű: három vagy ennél több, lényegében azonos erejű állam alkothat multipoláris rendszert. Egyik alapkérdés azonban, hogy miként lehet az erőpozíciók olyan tényezőinek viszonylagos fon-

tosságát megítélni, mérni, mint a katonai és a gazdasági erő, valamint a politikai-ideológiai befolyás. Azt sem lehet a múlt tapasztalatai alapján megítélni, hogy miképpen tudják különböző forrásokból táplálkozó erejüket az adott államok a kialakuló rendszerben érvényesíteni.

A társadalomtudományokban a XXI. század multipoláris rendszerének jellegével és működésével kapcsolatban a viták főként olyan kérdésekről folynak, hogy melyek lesznek a vezető hatalmak, a fő pólusok, és melyek a kialakulóban lévő hatalmi struktúrában rejlő veszélyek és lehetőségek, s ezek miként érintik a különböző államokat? Igen fontos kérdés annak a multilaterális együttműködési rendszernek a jövője is, amelynek alapvető intézményei és normái a bipoláris világban alakultak ki. Kína és Oroszország fogalmazták meg az elmúlt néhány évben különleges érdekeltségüket abban, hogy az amerikai hegemonia helyébe a többpólusú világ viszonyait tükröző multilaterális rendszer lépjen. Amerikai tudósok viszont elsősorban a multipoláris világ olyan veszélyeire hívták fel a figyelmet, mint a strukturális kiszámíthatatlanság, a beépített bizonytalanság és az elkerülhetetlenül éleződő versengés.

A multipoláris gazdasági hatalmi viszonyok kibontakozása egyébként a világgazdaságban már a XX. század során megkezdődött. Körülményei azonban változtak a Szovjetunió szétesése és a szocialista világ összeomlása nyomán. Jelentős mértékben hatott a rendszerre, a nemzetközi gazdasági viszonyok átrendeződésére a XXI. század első globális válsága is.

A válság tovább módosította annak a három jelentős termelési, kereskedelmi és pénzügyi koncentrációnak helyzetét és szerepét, amelyek körvonalai már a XX. század utolsó

szakaszában kibontakoztak: az észak-amerikaiét, melynek centruma az USA, az európaiét, központjában az Európai Unióval és ezen belül különösen Németországgal, s a távolkeleti, csendes-óceáni térségét, amelyiknek centrumai Japán, Kína és India.

Arra, hogy egyidejűleg több növekedési központ játszik meghatározó vagy fontos szerepet a nemzetközi életben, többször is volt példa az elmúlt évszázadokban. A XXI. század multipoláris rendszerének kialakulása során most fordul elő először, hogy korábban gyarmati vagy félgymati helyzetben lévő, lényegében fejlődő országok kerültek a vezető szerepet betöltő hatalmak csoportjába. 2030 körül várhatóan hét ún. feltörekvő gazdaság, Brazília, Kína, India, Indonézia, Dél-Korea, Oroszország és Törökország adja majd a világtermelés felét. Az Egyesült Államok gazdasági súlyának csökkenése nem abszolút hanyatlást jelent, hanem a többi hatalmi központ gyorsabb növekedésének következménye. Az Egyesült Államok továbbra is igen erős pozíciókkal rendelkezik a tudományos és technikai fejlődésben, a szakképzettség, a nemzetközi pénzügyek területén. Fejlett és továbbra is számos területen az élvonalban álló ipara, mezőgazdasága és modern szolgáltató szektora mellett hatalmas a természeti gazdagsága is.

A XXI. századi multipoláris világ hatalmi hierarchiájában leegyszerűsítve továbbra is három szint különböztethető meg az érdekvizonyok, képességek, lehetőségek és bizonyos fokig a szuverenitással összefüggő felfogás tekintetében: a vezető államok, a közép-hatalmak és a kis országok szintje.

A rendszer vezető államai, az a néhány ország, amelyek a XXI. század jelenlegi szakaszában, gazdasági és katonai erejük révén képesek nemzetközi környezetük és a multi-

laterális együttműködési rendszer befolyásolására, nem tudják ugyan érdekeiket korlátlanul érvényesíteni, de regionális tömörülésekben, gazdasági vagy katonai befolyási övezetekben jelentős lehetőségekkel rendelkeznek. Ezek az államok a nemzetközi intézményrendszerben is több alternatívában képesek érdekeiket érvényesíteni. Fenyegetésre, zsarolásra vagy kényszer alkalmazására szolgáló eszközrendszerük is lényegesen nagyobb és hitelesebb. Képességeik lehetővé teszik kliensállamok vagy ütközőállamok hálózatának kiépítését. Jelenleg szerencsére ezt nem indokolják olyan jelentős globális vagy regionális konfliktushelyzetek vagy hatalmi törekvések, mint a második világháború előtt. A világ demográfiai, gazdasági és társadalmi viszonyai és a fejlődés fenntarthatóságát meghatározó institutionális és ökológiai feltételek alapján valószínűsíthető, hogy az Egyesült Államok mellett Kína, India, Japán, Brazília, Oroszország és Németország lesznek a vezető gazdasági hatalmak, akár mint önálló államok, akár mint a regionális integrálódás (például az EU) hatalmi központjai. A világtermelés és fogyasztás, a jövedelem és vagyonszociális koncentrációk, a kereskedelem és a tőkeáramlások globális földrajza azonban messze nem statikus. Figyelembe kell venni azt is, hogy a gazdasági multipolaritás és a stratégiai-politikai multipolaritás közötti kölcsönhatások ellenére a két folyamat sok tekintetben eltérő módon és sebességgel alakul. A világpolitikában a multipoláris rendszer lassabban bontakozik ki. Miközben az USA viszonylagos gazdasági súlya kisebb lett, stratégia-katonai síkon továbbra is a legerősebb hatalom.

A vezető hatalmak közötti bilaterális viszonyok és kölcsönhatások is jelentősek a multilaterális rendszer működése és az egyensúlyi viszonyok szempontjából. Ha ezek antago-

nisztikusak, hozzájárulhatnak a multilaterális rendszer destabilizálásához és a folyamatok kimenetelének nagyobb mértékű bizonytalanságához. Egy ilyen feltételrendszer nem precedens nélküli. Az Európai Koncert, vagy ahogy nálunk használatosabb, a Szent Szövetség így működött az első világháború előtt. A vezető államokban a szuverenitásra való hivatkozás nem gyakori. Rendszerint nemzetközi kereskedelem-politikai eszközrendszerükben a protekcionista törekvésekkel kapcsolatos vitákban és például a nemzetközi pénzügyeket szabályozni igyekvő multilaterális témákban fogalmazódik meg. A szuverenitás belső vonatkozásai pedig a soknemzetiségű államokban, az egyes nemzeti kisebbségek vagy csoportok szeparatista törekvéseivel szemben alkalmazott elég gyakori érvet és eszközt képviselnek.

A hatalmi hierarchiában a középhatalmaknak tekintett vagy magukat ilyeneknek deklaráló államokkal kapcsolatban a XXI. század multilateralizálódó világában két kérdésre bizonytalan a válasz. Az egyik alapvető probléma, hogy melyek sorolhatók ebbe a kategóriába. A másik kérdés, hogy a világrendben, s ezen belül a világgazdaságban milyen specifikus középhatalmi funkciók azonosíthatók?

Aligha lehet egyértelmű közös ismérveket találni a középhatalmi státuszra akár olyan területeken, mint a terület, a lakosság száma, a bruttó nemzeti termék, akár pedig a katonai erő (Holbrad, 1984). Még nehezebb közös érdekek vagy valamiféle közös politika alapján meghatározni besorolhatóságukat. Harminc-negyven állam sorolható e kategóriába. Tudomásul kell venni, hogy a középhatalmak mint államcsoport rendkívül vegyes. Érdekeik, befolyásuk és politikájuk is sokban különbözhet. Olyan államok például, amelyek világhatalmi státuszról csúsztak le ebbe a

kategóriába, még hosszú ideig viselik a nagyhatalmi státuszban felvett ruházatot. Kapcsolatrendszerük és befolyásuk is nagyobb, mint azoké az államoké, amelyek felkapaszkodtak e kategóriába, vagy különböző okokból, nem egyszer belpolitikaiakból, szégyellik a kis állam státuszát, és maguknak középhatalmi identitást vagy ideológiát kreálnak. Vannak természetesen a középhatalmi kategóriának térségspecifikus, geopolitikai elemei is. Ezek az államok szuverenitásuk problematikáját a XXI. században magától értetődő módon olyan adottságnak veszik, amit külső erők nem fenyegetnek. Tény, hogy csak egyes középhatalmak szuverenitását és csak egyes térségekben veszélyeztetik külső eredetű problémák, külső intervenciók. Ez azonban általában nem valamely külső hódító politikájának következménye, hanem rendszerint az adott ország kormányának a nemzetközi közösséget veszélyeztető politikájával kapcsolatos.

A multilaterális szervezetekben a középhatalmakkal kapcsolatban sokkal inkább minőségi, mint mennyiségi hozzájárulásuk fontossága kap hangsúlyt. Az elmúlt húsz-harminc év tapasztalatai szerint igen aktívak a koalícióépítő törekvésekben és a szervezeti reformtörekvésekkel kapcsolatban. Résztelünk a nemzetközi szervezetek humanitárius programjaiban nagyobb a súlyuknál.

A formálódó multipoláris világrendben, az erre épülő multilaterális együttműködésben a kis államok szerepe még nehezebben fogalmazható meg, mint a középhatalmaké. Ennek egyik oka az, hogy e kategóriába, különböző ismérvek alapján sokfajta állam sorolható, beleértve az ún. mini- és mikroállamokat is. A besorolásnál a leggyakoribb a tízmillió alatti lakosság mint felső határ. Egyértelmű, hogy ezek az államok alkotják az ENSZ 193

tagállamának túlnyomó többségét. Ez mindenekelőtt szavazataiknak ad nagy jelentőséget azokban a nemzetközi szervezetekben és kérdésekben, amelyek az ENSZ alapokmánya szerinti szuverén egyenlőségre épülő „egy állam egy szavazat” alapján hozzák döntéseiket. A kis államok a múlthoz képest arra is építhetnek, hogy a nemzetközi szervezetek politikai fórumai véleményüket, állásfoglalásaikat felhangosítják, és így befolyásuk is növekedhet.

A kis államok bolygónk egyes térségeiben természetesen rendkívül különbözőek. Érdekeik gyakran ellentétesek, nemegyszer túl ambiciózusak lehetőségeikhez és eszközeikhez képest. Tény az is, hogy a kis államok továbbra is a legsebezhetőbbek a nemzetközi rendszerben. Konkrét érdekeik és céljaik között ezért a XXI. században is alapvető közös cél a fennmaradás, a nagyobb hatalmak expanziós törekvéseivel, a világpolitika vagy a világgazdaság fő erőivel szemben, esetenként ezekre támaszkodva. Ennek egyik eszközeként a hidegháború időszakában az „el nem kötelezettség” vonzó alternatíva volt számos kis ország politikájában. Más államok valamelyik vezető hatalom „védőszárnyai” alatt, esetleg az általa vezetett katonai szövetségben való részvételben látták biztonságuk garanciáját. A XXI. század kis államai a múlthoz képest kevésbé vannak kitéve különböző motivációjú hatalmi hódításoknak, politikai zsarolásnak, bár ilyen törekvések továbbra is előfordulnak. A világpolitika és a világgazdaság új feltételeit, s a regionális együttműködés jelentőségének növekedését is figyelembe véve, nyitott kérdés, hogy a több hatalmi központból álló multipoláris rendszer jobb lehetőségeket ajánl-e a kis államoknak alkalmazkodásuk elősegítésére, szuverenitásuk megőrzésére, mint a bipoláris vagy unipoláris

rendszer, amikor is gyakran valamelyik szuperhatalom kliensállamként igyekeztek érdekeiket érvényesíteni, vagy csak az ENSZ biztosítékaira tudtak támaszkodni? Tény persze, hogy a szuverenitásuk által biztosított lehetőségek és az ENSZ-tagságból fakadó nemzetközi garanciák alapján a XXI. század jelenlegi szakaszában, a multilateralizálódó globális rendszerben a kis államok szabadabban mozoghatnak a világpolitikában, még akkor is, ha gazdasági szempontból valamelyik hatalmi központhoz kötődnek. További lényeges probléma az is, hogy egyes térségekben a kis államok kerülhetnek legkönnyebben zsoldosok, banditák, szélsőséges irányzatokat képviselő politikai vagy bűnözői csoportok befolyása vagy irányítása alá. Emiatt is lényeges kérdés, hogy a nemzetközi rendszer megengedheti-e, illetve meddig tűrheti a rendszer alapvető biztonsági és humanitárius érdekeivel szembe forduló, felelőtlen kis államok, esetleg ún. „bandita államok” működését, s milyen eszközöket alkalmazhat velük szemben. A tömegpusztító fegyverek világában, a „szuverén egyenlőség” jogi védőszárnyai alatt egy-egy kis állam a nemzetközi rendszer zavarkeltőjévé és különböző szélsőségek tüzfészkévé válhat (Hower, 2008). A világrendben egyébként a következő évtizedekben valószínűleg tovább nő majd a kis államok száma.

Nyilvánvaló, hogy az államok „magatartását” általában és a szuverenitás problematikájával kapcsolatban a hatalmi hierarchiában elfoglalt helyük és érdekviszonyaik, valamint társadalmi berendezkedésük mellett (például, hogy demokráciák vagy különböző fokozatú diktatúrák-e) etnikai szerkezetük, sőt ideológiai-vallási jellegük is befolyásolja. Sajátos például az iszlám államok többségének szuverenitásfelfogása.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a globalizálódó világban sem a technikai fejlődés következményei, a gazdasági, környezeti és kulturális hatások, sem pedig a politikai vagy gazdasági válságok, a káros környezeti hatások nem tisztelik a határokat, és vízumra sincs szükségük.

A fentiek nyomán: az államok érdekeltisége és magatartása a szuverenitás különböző dimenzióival kapcsolatban valószínűleg tovább differenciálódik. Kérdéses, hogy mennyire válik a gyakorlatban is általánossá annak elfogadottsága, hogy nemcsak szükséges, de elengedhetetlen az emberiség fennmaradása érdekében új, kikényszeríthető szabályok és normák kialakítása, hatékonyabb multipoláris intézményrendszer működtetése. Ennek formálásában döntőek lesznek az államok belső viszonyai is. A multilaterális intézmények nem a tagállamok jellegétől független hálózatok. Ezek az intézmények a közös szabályok és normák kialakítására és az államközi kapcsolatok különböző területeinek szabályozására nem csak az államok politikáját közvetlenül formáló körök vagy érdekcsoportok felfogásbeli különbségeit tükrözik. Hatékony multilaterális rendszer nemcsak a kormányoktól követel közmegyezést, hanem gyakran olyan áldozatokat, rugalmasságot, kompromisszumkészséget is, amelyek kialakításában döntő a társadalmak „hozzaállása”. Ennek fontossága talán legnagyobb mértékben az emberiség érdekeit, az emberi jogok érvényesülésének előmozdítását, tömeges megsértésének megakadályozását szolgáló nemzetközi beavatkozás elvének és gyakorlatának elfogadásában, illetve tagadásában jelenik meg (International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, 44.).

Mindezek alapján valószínű, hogy a szuverenitás érvényesülésének feltételei tovább

módosulnak, s változik az egyes dimenziók fontossága is. Egyértelmű válasz aligha adható arra a kérdésre, hogy például az EU-ban megfogalmazott közös, a nemzetek fölé emelt szuverenitás eszméje mennyire hódít teret, vagy mennyire marad gyakorlat akár csak az EU keretében is. A világgazdaság hatalmas pénzügyi áramlatai, a nemzetközileg integrált termelési rendszerek határokat átívelő működése, az információk és a tudás áramlatai, az áruk és szolgáltatások világkereskedelmének terebélyesedő csatornái már az eddigiekben is átfomálták a gazdasági szuverenitás érvényesíthetőségének lehetőségeit és kereteit. A világ államainak működőképessége növekvő mértékben függ közös szabályoktól olyan területeken is, mint a nemzetbiztonság, a migráció, az emberi jogok, sőt a versenyképesség is. Mindez azonban ma még nem autonóm globális vagy akár csak európai jogrend, hanem sokkal inkább alternatív, többszintű kormányzási logika, semmint a szuverenitás olyan új definíciójának elfogadtatására irányuló gyakorlat, amely a klasszikus fogalom helyére lépne. Az államok a versengő világban

még nem hajlandók lemondani olyan jogi kincsükről, mint a szuverenitás. Ennek realitétét sok tényező csökkentti ugyan, de politikai rendszerük működésében továbbra is fontos maradt a nemzethez, a területhez, a határokhoz és a különböző szimbólumokhoz kötődő és a kizárólagosságra igényt tartó „tulajdonosi jog”. Valószínű az is, hogy a szuverenitás eszméje, esetenként a fogalom késői középkori vagy korai újkori formulái továbbra is hivatkozásként jelennek meg a politikai szónoklatokban, a politikai és különösen a gazdasági nacionalizmus híveinek táborában, nemcsak a kisebb országokban, hanem esetenként akár olyan államokban is, mint az USA vagy Kína. Döntő fontosságú marad az a tény is, hogy az ENSZ Alapokmányában foglaltak révén a szuverenitás, minden korlátja ellenére lényeges „alkotmányos” biztosíték marad a nemzetközi rendszerben, különösen a gyengébb, sebezhetőbb államok számára.

Kulcsszavak: szuverenitás, nemzetek, államok, világpolitika, hatalmi viszonyok, érdekviszonyok, nemzetközi szervezetek

IRODALOM

- Aalberts, Tanja E. (2004): The Future of Sovereignty in Multilevel Governance Europe: A Constructivist Reading. *Journal of Common Market Studies*. 42, 1, 23–46. • <http://dare2.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/33798/168540.pdf?sequence=1>
- Barkin, J. Samuel – Cronin, Bruce (1994): The State and the Nation: Changing Norms and the Rules of Sovereignty. *International Organization*. 48, 01, December, 107–130. • <http://dx.doi.org/10.1017/S0020818300000837>
- Baynes, Norman Hepburn (1942): *Speeches of Adolf Hitler, April 1922–August 1939*. Oxford University Press, 4/437–438.
- Bickerton, Christopher J. – Cunliffe, P. – Gourevitch, A. (2007): Introduction: The Unholy Alliance Against Sovereignty. In: Bickerton, Christopher J. – Cunliffe, P. – Gourevitch, A. (eds.): *Politics without*

Sovereignty: A Critique of Contemporary International Relations. UCL Press, London–New York, 1–19.

- Edward, Andrew (2011): Jean Bodin on Sovereignty. *Republics of Letters: A Journal for the Study of Knowledge, Politics, and the Arts*. 2, 2, 1 June 2011. • http://arcade.stanford.edu/journals/rofl/files/article_pdfs/roflvo2io2_Andrew_060111.pdf
- Gentile, Giovanni – Mussolini, Benito (1932): *La Dottrina del Fascismo*. (annotated by Giovanna Testa) Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma • <http://litgloss.buffalo.edu/mussolini/text.shtml>
- Holbrad, Carsten (1984): *Middle Powers in International Politics*. St. Martin Press, New York
- Hower, Sara Beth (2008): *Do Small States Make Bad Allies?* Microform Edition. The Catholic University of America, Washington DC • <http://books.google.hu/books?id=Intzf68nmAkC&pg=PP2&lpg=PR1>

books.google.hu/books?id=Intzf68nmAkC&pg=PP2&lpg=PR1

- International Commission on Intervention and State Sovereignty (2001): *The Responsibility to Protect* (International Development Research Center) / report/ Ottawa • <http://www.idrc.ca/EN/Resources/Publications/Pages/IDRCBookDetails.aspx?PublicationID=240>
- Rosenau, James N. (1992): Governance, Order, and Change in World Politics. In: Rosenau, James N. – Czempiel, Ernst Otto (eds.): *Governance without Government: Order and Change In World Politics*. Cambridge University Press, Cambridge • <http://>

books.google.hu/books?id=yCI8y6MGTKMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&cf=false

- Simai Mihály (1994): *The Future of Global Governance. Managing Risk and Change in the International System*. USIP Press, Washington DC • http://books.google.hu/books?id=L_uv_ZIyf5wC&printsec=frontcover#v=onepage&q&cf=false
- Staden, Alfred Van – Vollaard, Hans (2002): *The Erosion of the State Sovereignty: Towards a Post-territorial World*. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199245383.003.0006 In: Kreijen, Gérard (ed.): *State Sovereignty, and International Governance*. Oxford University Press, Oxford

